

LA COMUNITAT GITANA A TARRAGONA

1. Introducció

Tradicionalment el poble gitano havia estat un poble nòmada, però a l'Estat espanyol el procés de sedentarització va començar fa molt temps, probablement durant els segles XVII i XVIII, a causa de les constants persecucions a què eren sotmesos.

És a finals del segle XIX quan comença massivament el procés de sedentarització del poble gitano arreu de l'Estat espanyol, procés accentuat a partir dels anys seixanta, època del desenvolupament industrial.

La comunitat gitana a Tarragona no és gens homogènia, podríem dir que de les quatre tipologies de gitanos que defineix Valentín Suárez podem trobar-ne tres a Tarragona municipi. L'única que no és present o és gairebé imperceptible a casa nostra és "un grup elitista dins de la minoria", joves amb alt nivell d'instrucció, que procedeixen de famílies integrades socialment i que reivindiquen la seva identitat cultural. Sí que trobem gitanos del segon grup, "un grup que viu en gitano amb una certa estabilitat": professionals que realitzen el seu treball de *modus* autònom, amb molta participació familiar que els permet mantenir una sèrie de tradicions, relacionar-se amb els gitanos i mantenir llaços familiars extensos. És un grup prou ben situat econòmicament, però amb un nivell d'instrucció baix, que es casa amb persones de la mateixa ètnia dins dels gitanos del mateix estatus. A Tarragona formen part d'aquest grup, la majoria de gitanos de la comunitat de la Part Alta.

També trobem gitanos de l'anomenat "un grup en fort procés de mutació": viuen en barris de primera o segona expansió i en barris marginals, en habitatges socials. Han passat de viure entre gitanos a fer-ho barrejats en percentatge minoritari amb la resta de població. Les seves pautes de comportament estan canviant, els seus valors i normes tradicionals entren en conflicte o s'adapten. Canvien per l'accés a l'escolarització al sistema tradicional d'aprenentatge i de socialització. Molts són assimilats en els estatus socials més baixos, altres resten al marge de la societat com a grup alternatiu a la mateixa, però molts cauen en la marginació. Són la majoria dels gitanos del barri de Campclar o d'altres barris de Tarragona.

L'últim grup, del que existeixen força membres a Tarragona, és "un grup pràcticament marginal": viuen al dia, en un hàbitat deteriorat, i presenten una dependència de l'assistència públic-assistencial en tots els nivells. Són percebuts socialment com un grup problemàtic i conflictiu, i donen amb el seu comportament confirmació a molts dels estereotips que es tenen sobre els gitanos. Més que una cultura pròpia es percep la cultura de la marginació, una coincidència amb altres grups socials no gitanos molt deteriorats. A vegades mendiquen o tenen pràctiques il·legals. És el cas de molts dels gitanos de l'Esperança i alguns del barri de Campclar o de les zones anomenades disseminades.

2. Dues comunitats diferenciades

A Tarragona ens trobem per una banda amb una comunitat de gitanos catalans, arrelada la majoria a la Part Alta de la ciutat, sedentaritzada des de fa força segles. Segons Jordi Bertran ja apareixen notícies sobre el Ball de Gitanes tarragoní l'any 1577. Una comunitat formada per aproximadament una cinquantena de famílies, amb cognoms com Ximenis, Batista, Domingo, Pisa, Pubill, Ferreres, Reyes, Gabarri, Simó., són molt coneguts a la Part Alta.

Hi ha, però, una altra comunitat provinent de l'emigració, la més nombrosa, formada per més de 130 famílies diferents, actualment la majoria viuen a Campclar, però altres a l'Esperança, Riuclar, Sant Salvador i zones disseminades, famílies que des de la seva arribada a Tarragona, a finals de la dècada dels cinquanta han viscut un procés de contínua mobilitat i dificultats d'assentament. Són cognoms d'aquestes famílies, entre d'altres: Amador, González, Amaya, Campos, Heredia, Moreno, Jiménez, Perona, Bermúdez, Fernández, Doya, Bautista, Giménez, Cortés, Carmona...

3. Una mica d'història

Coneguem, primer, la història d'aquesta comunitat gitana, la més nombrosa de Tarragona.

La manca de treball a d'Andalusia fou la principal causa de la immigració cap a altres zones de l'Estat espanyol, i el motiu pel qual es varen assentar a Tarragona.

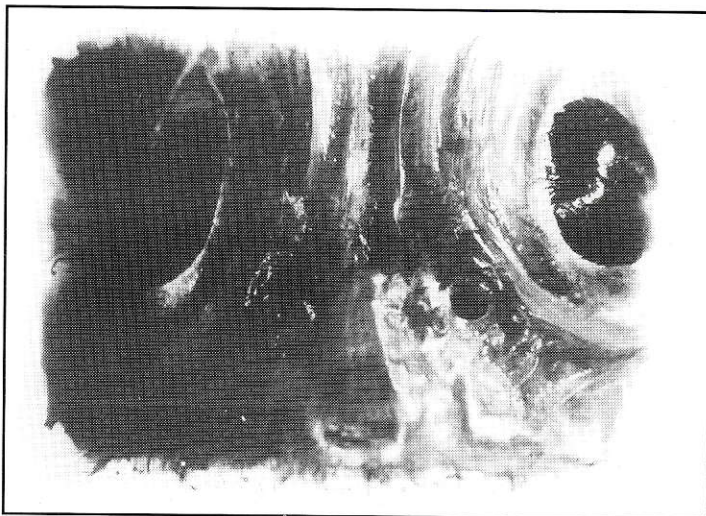
Era a finals de la dècada dels cinquanta, quan es produeix la gran aflluència d'immigrants –entre els qui hi havia molts gitanos, alguns dels quals ja havien provat sort, sense aconseguir-la, en altres ciutats– que buscaven feina en la creixent indústria del Camp de Tarragona de la mà d'un Pla d'Estabilització Econòmica que obre les portes a les indústries estrangeres i promou el desenvolupament industrial i turístic de Tarragona, i la converteix en un centre receptor d'immigració. Aquest fenomen de la immigració es produeix d'una manera ràpida i incontrolada origina problemes per la manca d'infraestructura necessària per acollir els nouvinguts, i suposa seriosos problemes d'habitatge agreujats per

la no existència d'una política estatal d'habitatges seriosa, que n'oferia menys dels necessaris. Aquests problemes desemboquen en la creació de diverses zones de barraques (majoritàriament autoconstruïdes espontàniament i de forma precària).

Els primers focus de barraquisme a Tarragona es localitzen a les platges del Miracle, la Sabinosa i els marges del riu Francolí. Aquest no sembla suposar per a l'Ajuntament de Tarragona més problema que l'estètic de cara a un turisme incipient. Així, crema les barraques de la platja del Miracle i trasllada els seus habitants a un magatzem per passar, transcorregut un any, a les parcel·les Tusset. Durant aquesta època l'Església és l'única que intenta oferir uns serveis socials a aquests nuclis.

La majoria d'aquesta població gitana vinguda d'altres ciutats de l'Estat, ha seguit un itinerari similar des que va arribar a Tarragona. Existeixen referències de diferents enclavaments de barraques on residia la població gitana. El barraquisme va propagant-se a altres zones situades en punts dispersos de la ciutat com Entrevies, la platja de l'Alquímia (zona del Francolí), la partida de CAMPSA i Casablanca. Les condicions cada cop són més dures, augmenta l'amuntegament i l'aglomeració. Aquests nuclis de barraques en principi estan formats per una població mixta gitana-païa, però acaben convertint-se amb el temps en comunitats amb majoria gitana, ja que els païos aconseguen més facilitats per al real·lotjament en polígons d'habitatges socials. D'aquesta manera, com diu Teresa San Román, en els grans guetos suburbials de barraques quedaren els gitanos sols, aïllats i desatesos, depenents de la beneficència, marginats. Cal tenir present, a més, que els nuclis barraquistes existents creixen l'any 1962 arran d'inundacions al Vallès Occidental que fa que es traslladin a Tarragona famílies gitanes de Terrassa i Rubí.

L'any 1969 es crea, segons una notícia del *Diari Español*, el Secretariat Gitano que té "com a finalitat la promoció humano-cristiana del poble gitano. Per altra, la mentalització de la societat en ordre a una major estima i respecte a la raça gitana i a una igualtat d'oportunitats pel que fa referència principalment a l'habitatge, escola i treball"

La majoria dels gitanos barraquistes de Tarragona no van trobar la seva oportunitat d'abandonar aquests guetos insalubres fins a la dècada dels anys setanta, les temudes inundacions del dia 11 d'octubre de 1970 del riu Francolí obligaren els afectats a, després de passar la primera nit a la plaça de bous, instal·lar-se en el preventori de la Sabinosa cedit pel Patronat Nacional Antituberculós. Segons Bardají i Pujadas, prop del 40% dels barraquistes del Francolí foren traslladats al preventori (73 famílies), vora el 60% s'acomodaren en barris com Bonavista i Torreforta, i una petita part retornà al seu lloc d'origen (Càrites paga 47 bitllets de tren a Jaén, Màlaga i Badajoz) o marxà a poblacions de l'àrea metropolitana de Barcelona.

Les destrosses dels aiguats obren un debat entorn a acabar definitivament amb el barraquisme, la solució es materialitzà en un Pla d'Eradicació del Barraquisme accelerat que impulsà una solució intermèdia que s'enquadrava en la línia dels *poblats veïnals d'absorció* d'aquella època. Malgrat l'aprovació d'aquest projecte, no s'inaugurà definitivament fins a l'any 1976. Durant tot aquest període, el Secretariat Gitano creà serveis per afavorir la promoció social, distribuïts per les diferents zones on es localitzava la població barraquista: activitats recreatives, colònies d'estiu, assessoria jurídica, atenció religiosa, treball social, escola-bressol, classes d'alfabetització, escola primària, servei d'infermeria, etc.

El 16 de febrer de 1976, 10 anys després de la decisió de crear-lo, s'inaugura el barri de l'Esperança, fet a el lliurament de les claus als propietaris dels 114 habitatges socials. S'instal·len aproximadament unes 600 persones de famílies -principalment gitanes- que per la seva situació de marginalitat i manca de recursos no tenen accés a habitatges ni en el nucli urbà ni en els barris. El barri està situat a 6 km, de Tarragona-centre, a l'oest del riu Francolí, a uns 300 m de Bonavista i a 700 m de la carretera de Reus. Estava format per 114 habitatges, que tenien una superfície de 34 m², disposats en 6 blocs i un edifici social. El Patronat Municipal de Promoció Social és l'encarregat del funcionament, administració i govern de la denominada Unitat Residencial de Promoció Social barri de l'Esperança. L'objectiu del barri i la seva finalitat seran fer possible la integració de les famílies que allí viuen a la vida comunitària de la ciutat, desenvolupant una acció social entre els usuaris orientada a aconseguir una promoció dels veïns. El barri havia de servir de pont cap a uns habitatges definitius que les famílies poguessin adquirir a mitjà terme. En aquell moment es preveu que en un període de 10 anys la totalitat de les famílies de l'Esperança, hauran pogut accedir als altres barris de Tarragona.

En una primera època (77-78) algunes famílies marxen a altres indrets de la ciutat, principalment als barris de Riuciar i Sant Salvador, comptant amb el suport del Govern Civil, que subvencionava l'entrada del pis.

Aquest ritme de desocupació del barri es veu accelerat extraordinàriament a partir de 1980, data en la qual comencen a ser concedides els 580 habitatges de promoció pública del barri de Campclar, de Constantí i del barri Sant Josep Obrer de Reus, que es tradueix en una primera remesa de 31 famílies que realitzen el canvi de barri. L'any 1981 els habitants de l'Esperança eren 468, dels quals pràcticament la meitat portaven ja vint-i-cinc anys vivint a Tarragona.

Cap a finals de 1979, la regidoria d'Acció Ciutadana de l'Ajuntament de Tarragona projecta un pla de trasllat dels habitants de les últimes bosses de barraquisme i del barri de Promoció Social de l'Esperança, cap a Campclar. De forma conjunta amb la regidoria d'Urbanisme, aconseguix que s'aprovi una moció per gestionar bonificacions en els preus i lloguers dels habitatges de promoció pública de Campclar, donada l'escassa capacitat adquisitiva d'aquestes famílies marginades. El trasllat de la majoria de famílies es va fer mitjançant el seguiment dels Serveis Socials de l'Ajuntament. Segons l'Institut Municipal de Serveis Socials de Tarragona, en acabar la primera fase del procés d'adjudicació d'habitatges a Campclar, hi havia unes cent famílies d'ètnia gitana vivint al barri, concentrades en diferents blocs que corren paral·lels a la carretera de València. Es marca així una frontera social amb el Campclar nord, zona anomenada així pels seus veïns, que tenen un nivell socio-econòmic i cultural més elevat i que volen així distingir-se'n i que provocà tot un seguit de conflictes ètnics.

A l'Esperança, mentrestant, aquest parcial despoblament afavoreix l'entrada d'un bon nombre de famílies procedents de diferents indrets del país, majoritàriament de València, amb un nivell socio-econòmic molt baix. Aquestes famílies gitanes s'assenten majoritàriament sense permís del Patronat, creen un retrocés en la política del barri i comencen a estigmatitzar-lo molt. Els habitatges comencen a deteriorar-se, es transforma en un gueto, un focus marginal, la majoria de gent no treballa i deixa de pagar-ne el lloguer augmenta la tensió social, l'agressivitat, la venda i consum de droga i la delinqüència. A partir de l'any 1986 el Patronat Municipal de Promoció Social traspasa la gestió del barri al recent creat Institut Municipal de Serveis Socials. L'any 1987 es comencen a portar al jutjat les ocupacions il·legals d'habitatges, i s'inicia un procés normal de desnonament.

El 3 de novembre de 1993, l'alcalde de Tarragona decideix enderrocar i fer desaparèixer el barri de l'Esperança. El termini anunciat eren dos mesos. De les 150 a 160 persones que encara quedaven, es decideix buscar solucions i resituar 31 famílies amb 77 nens, és a dir aquelles que estaven censades des d'un començament, la resta eren considerades il·legals i la intenció era que abandonessin Tarragona. El Consistori decideix enderrocar els habitatges que anaven quedant buits. En l'actualitat pràcticament la totalitat de les famílies que estaven incloses en el cens inicial de la població han estat real·lojades, algunes en barris de Tarragona com Sant Salvador, Bonavista, la Part Alta, i d'altres en capitals de comarca com Reus i Valls. En el barri, però, encara queden algunes de les famílies considerades il·legals.

4. Realitat socio-cultural

Com hem vist, la majoria de les famílies de la comunitat gitana immigrada, que van arribar a Tarragona a finals de la dècada dels cinquanta... han estat contínuament en procés d'emigració, viscuda amb una certa obligatorietat i sempre en busca d'estabilitat laboral. Moltes procedeixen d'Andalusia i porten a Tarragona una trentena d'anys. Han seguit un itinerari similar des de l'arribada a Tarragona: barraquisme, la Sabinosa, l'Esperança... assentament definitiu –majoritàriament Campclar. La principal causa d'immigrar fou la manca de treball i la crisi de treball viscuda en zones rurals, com a conseqüència de la modernització i introducció de noves tècniques i maquinària, junt amb la oferta de treball que prometia la creixent indústria del Camp de Tarragona. Sovint aprofiten qualsevol ocasió per marxar a Andalusia, generalment en l'època de recollida d'algun fruit com l'oliva. El problema de la integració cultural es manifesta en els seus fills, que en ocasions, se senten més a prop de les arrels culturals dels seus pares que de les del seu lloc d'origen. El seu treball bàsic ha estat el camp, la venda, el folklore, la construcció i el port. Actualment les dues principals activitats dels gitans a Campclar són el camp i la venda ambulat. El tret més característic d'aquestes activitats és la transhumància d'un lloc a l'altre segons el fruit de la temporada de l'any: la ceba, la pera, l'oliva... El problema més greu que planteja és l'escolarització dels seus fills. Venen als mercats, però sense llicència (les quotes són molt altes), sense parada, i han d'estar vigilant la possible visita de la policia local. A nivell de valors/lleis i costums gitans que s'han perdut cal destacar el caló, que ha deixat de ser-ne vehicle de comunicació. Es conserven encara els costums del dia dels difunts, l'hospitalitat i la solidaritat, el respecte als *tios* i a la gent gran, el matrimoni endogàmic i el seu ritus, Sant Joan i unes relacions familiars molt extenses.

La convivència entre veïns no sempre és fàcil. A Campclar l'existència del col·lectiu gitano ha generat enfrontaments i acusacions d'uns contra els altres, unes vegades justificats i d'altres conseqüència directa del clima social del barri que ha servit perquè algunes persones que tenen sentiments racistes, acusin sistemàticament els gitans com a causants dels problemes que afecten el barri.

La comunitat gitana de la Part Alta porta segles a Tarragona, provenia de diversos indrets de Catalunya i es va arrelar amb força a la ciutat. Els rebesavis de molts dels quals ja varen néixer a Tarragona i sempre hi han viscut, és per això que es consideren gitans i veïns de Tarragona, gitans catalans. La comunitat gitana catalana de la Part Alta viu majoritàriament de la venda ambulat pels mercats, compra-venda de ferralla i del comerç de mobles vells. També en

trobem treballant de peons a les obres, al moll, o fins i tot de taxistes. D'altres han obert botigues de roba. Els seus costums són més sedentaris. Al llarg dels anys s'ha anat forjant un tipus de gitano que treballa i conviu a la ciutat i que, sense oblidar ni desentendre's dels costums més sagrats gitans, fins i tot, col·labora en la conservació de la tradició folklòrica tarragonina com és el cas dels gegants de Tarragona. Perviuen entre ells uns costums considerats irrenunciabls, com són l'honor, els casaments, la virginitat de la núvia, el costum de casar-se molt jove i la forta unió familiar.

Per acabar cal dir que ambdues comunitats s'han vist molt influïdes pel fort arrelament entre els gitans de l'Església Evangèlica Filadèlfia, que ha modificat algunes de les tradicions i costums dels gitans com: la desaparició de les malediccions, ja no existeixen les venjances ni els contraris, es respecta més la dona, no els afecta el jurament als morts i no creuen en les seves representacions.

JORDI NAVARRO LLIBERATO

NOTES SOBRE LA COMUNITAT GITANA DE REUS AL SEGLE XVIII

Són pocs els estudis apareguts en el camp de la historiografia moderna que tracten de l'ètnia gitana, i tot i així són contradictoris: hi ha qui opina que les lleis de la Corona d'Aragó foren més favorables¹, o qui diu que ho foren les de la Corona Castellana². En el que tots coincideixen és que la política borbònica, i en concret la de Carles III, fou la més positiva per a l'assimilació, a partir de la pragmàtica de 1783³.

En el cas del camp de Tarragona la pragmàtica de 1783 no fou tan reformadora com sembla, sinó que la integració fou el resultat d'un llarg procés que s'havia iniciat molts anys abans, sense fer cas a les lleis contràries al desenvolupament de les activitats tradicionals de la comunitat gitana, relacionades amb el comerç i el bestiar.

Des de la pragmàtica del 14 de maig de 1717 s'establiren uns criteris clars per assimilar els gitans en un estat centralitzat. Les lleis que se succeeixen al llarg de la centúria segueixen les directrius donades i les amplien: a) la transhumància dels gitans és negativa perquè facilita una vida de delinqüència. Cal prohibir-la; b) els gitans tenen una cultura, uns costums, una llengua, una vestimenta diferents. Són vistos com "vicios, depravadas costumbres". Cal prohibir-los. Com les anteriors ordres no s'havien complert, es dicten fortes penes: a) per lluitar contra la transhumància s'estableix l'adscripció de cada família a una població determinada, es prohibeix el veïnatge universal, i s'estableix un passaport per viatjar, a la vegada es mana fer censos; b) en el segon cas, es prohibeix que realitzin l'activitat més pròpia, el comerç de cavalleries. Es determina que es facin censos del bestiar que posseeixen i es limita el nombre d'animals de tir a un. També s'impedeix

...puedan acudir, ni asistir a ferias ni mercados; y si en contravención de esto fueren hallados y aprehendidos en algún mercado o feria, incurran por el mismo hecho en la pena de seis años de galeras; y lo mismo se entienda aunque no sean aprehendidos, si les fuere probado aver acudido a mercado o feria. Que tampoco puedan tratar en compras ni ventas ni trueques de animales, ni ganados mayores, ni menores, assí en ferias y mercados, como fuera de ellos; y si les probare aver-lo hecho, aunque no hayan sido aprehendidos actualmente en el trato o en el trueque, incurran en la pena de seis años de galeras.

Només se'ls permet treballar la terra, és a dir, ser pagesos.

Les penes establertes són molt dures, i s'arriba a la capital en cas de posseir armes; si "fueren aprehendidos con armas de fuego, cortas o largas, a pie o a cavallo, sean o no avezindados en estos reynos, aunque no se les pruebe otro delito, incurran en la pena de muerte". També són castigats els qui vesteixin "de que hasta aora ha usado este género de gente o contra quien se probare aver usado de la lengua, que ellos llaman gergonza". I, sobretot, per als qui vagin en grup, en quadrilla, vivint com gitans, els quals seran conduïts a la presó per las justicias que els trobin, que tenen l'obligació de "persigan, prendan y entreguen presos en las cárceles reales de las ciudades o cabezas de partido más inmediatas".

El 1745 una reial cèdula sobre la residència dels gitans, que recorda les normatives de 1717 i de 1738, determina l'elaboració d'un cens de la població gitana. S'han de presentar al seu lloc de residència en el termini de 15 dies, sota la "pena de ser declarados, pasado este término, por vandidos públicos, y de este por el mismo hecho de ser encontrados con armas o sin ella, fuera de los términos de su vecindario, sea lícito hacer sobre ellos armas y quitarlos la vida."

Reus és, en el cens oficial de 1746⁴, la població de Catalunya que acull un major nombre de famílies gitanes: 13 (que corresponen a 64 individus). La segueixen, a distància, Balaguer (42 persones), Lleida i Tarragona (40) i Tortosa (amb 38); tot i que no hi figura Barcelona. Les altres poblacions del corregiment de Tarragona censades són Cambrils (26 persones), Montblanc (15), Valls i Vila-seca (10 individus cadascuna). Segons l'esmentada pragmàtica, en el corregiment només podien residir a Tortosa: per tant, un cop més, la pràctica de la llei no és efectiva. La famosa llei de 1783 que no limitava veïnatge afavorirà l'establiment en viles més petites, com a la Selva del Camp.

Una ordre del governador de Tarragona del 23 de desembre del 1762 ordena a l'Ajuntament de Reus fer "una lista de todas las familias de gitans y los individuos de que se compone da una de las existentes en el distrito de este